

הרצאתו של מר משה זנבר, נגיד בנק ישראל, בכנס החגיגי של מועצת מכון הורוביץ, מיום 1 בדצמבר 1971

הסדר שלום ופתרון בעיית הפליטים

אדוני הי"ר, מר הורוביץ, נשיאות נכבדה, גבירותי ורבותי,

הרשו לי לפתוח בהצהרת הבהרה. כל הדעות שאני עומד להביע הן דעותי הפרטיות, ואינן מחייבות לא את ממשלת ישראל ולא את המוסד שאני עומד בראשו.

הנושא שאנו דנים בו הוא: הסדר שלום ופתרון בעיית הפליטים.

נושא זה מעורר בנו — הישראלים — עניין רב, ועם זאת הרגשה מזוהה. עניין רב — מפני שאנו רוצים בשלום, בשלום ברי־קיימא, ושלום כזה לא ייתכן בלי פתרון בעיית הפליטים. אם כן, יש לנו עניין בסיסי ויסודי בפתרון בעיית הפליטים; והרגשה מזוהה — כיון שאנו מדברים על שלום, ובאותו זמן מנהיגי ערב, ובראשם סאדאת, מדברים על החרפת המצב הנוכחי של "מעין-מלחמה". ובאשר לבעיית הפליטים, הרי הם מצילים את הפליטים זה 32 שנים כגורם מתסיס באזור, כדי למנוע כל אפשרות של התקרבות לשלום. פתרון בעיית הפליטים חשוב לנו, בשעה שמנהיגי ערב חותרים למניעת פתרונו.

האם במצב כזה יש בכלל טעם לדון בנושא זה? האם בכלל אקטואלי כיום להעלות הצעות ממשיות לקדם את השלום?

אינני יודע אם שלום הוא אפשרות ריאלית בתקופה הקרובה. הייתי אומר שבודאי לא נגיע לשלום בחדשים הקרובים. עם זאת, בטוח אני לחלוטין שדין בנושא זה, לימוד הנושא, וגיבוש גישה מעשית הם אקטואליים ביותר. אומר גם, שנקיטת צעדים ראשוניים להתווית תוכניות ממשיות לקידום פתרון הבעיות גם הם אקטואליים ביותר.

אני שמח על שאני יכול להזכיר את דברי ראש הממשלה, שהודיעה כבר פעמים אחדות, שלממשלת ישראל יש תוכנית כלשהי לפתרון בעיית הפליטים, במסגרת של תוכנית שלום כולל. נדמה לי, שממשלת ישראל לא פרטה מעולם מהי התוכנית, אך עצם העובדה שיש תוכנית כזאת אומרת הרבה, ואני שמח על כך.

מהו העיקרון הבסיסי, הפילוסופיה שלנו, החייבים להנחותנו בענין זה? דומני שצריך להיות ברור לכולנו, הישראלים, שאנו רוצים וצריכים לחיות באזור זה, אנחנו, בנינו ונכדינו לדורותיהם, ושנצטרך לחיות יחד עם שכנינו הערבים: גם הם יחיו פה, וגם אנו. אם כן, חייבים לקדם את השלום, מוכרחים לקדם את ההבנה בין שני העמים, ואין זה חשוב כלל היכן יהיו הגבולות. נצטרך לחיות אתם בשלום בין אם הגבולות יהיו מצומצמים ובין אם יהיו מעבר לקו הירוק. זה העיקרון החייב להנחותנו בעניין זה.

נכון שבנושא השלום, ובאחד ממרכיביו — בעיית הפליטים — כרוכות יחד בעיות שונות: בטחונות, מדיניות, ואחרות, אך באלה לא אדון כאן. אגע בצדדים השונים של הנושא בתחומי הכלכלה, החברה והפסיכולוגיה. שום הסכם מדיני לא יהיה ברי־קיימא אם לא נתקדם ולא נקדם

את ההתקרבות החברתית והפסיכולוגית בינינו לבין הערבים. קידום כלכלי יכול להשפיע מאוד בתחומים אלה. אינני מדבר על קירוב לבבות עד כדי כך שנתחיל לאהוב איש את רעהו; אני מתכוון להתקרבות כזו שנוכל להבין יותר אחד את השני. גם הבנה כזאת תיתכן רק בטווח הארוך, אולם דוקא משום כך חייבים אנו להתחיל לפעול בכיוון זה בהקדם.

למעשה, התחלנו כבר בכך, לא רק מאז מלחמת ששת הימים, אלא אף לפני כן. אין בכוונתי לומר שעשינו די. אפשר להביא מספר הוכחות לכך שאנו מסוגלים להגיע לכלל פתרון הבעיות, הוכחות הנוגעות למעשים שעשינו בכיוון זה, ושאונו מוכנים לעשות. אינני יודע אם רבים בישראל זוכרים שבשנים 1948-1949 חיו בגבולות ישראל כ-40,000 פליטים ערבים, שגררו לפני המלחמה — לדוגמא, ברמלה או ביפו ועברו בעת המלחמה לאזור הצפון. בפני ישראל התייצבה אותה בעייה שעמדה בפני מדינות ערב, ואמנם כך ציין דו"ח קלפ של האו"ם שהוגש באותו זמן. אנו קלטנו פליטים אלה קליטה מוחלטת: קליטה כלכלית וקליטה חברתית. לא כן בארצות ערב. מאז 1967 קלטנו עוד כשלושים אלף פליטים מארצות ערב, במסגרת איחוד משפחות עם הערבים בישראל. גם קליטה זו נעשתה, כך נדמה לי, כהלכה.

מאז 1967 הצלחנו להעלות את רמת החיים בשטחים (ביהודה ושומרון וברצועת עזה) במידה שאיש לא יכול היה להעלות על הדעת לפני כן, לא אצלנו, לא בין תושבי השטחים עצמם ולא בארצות ערב: התוצר הלאומי הגולמי לנפש עלה משנת 1968 עד 1970 ב-35% — וזהו גידול עצום. הצריכה הפרטית לנפש עלתה בשנתיים אלה ב-28%, בעוד שב ישראל עלתה באותו זמן בפחות מ-4%. נכון שהרמה שלנו הרבה יותר גבוהה, אך ההבדל בשעורי הגידול, לטובת תושבי השטחים, הוא עצום. בשטחים הללו ניכרה כל השנים אבטלה גדולה ורבת-היקף. כיום יש שם מחסור בידים עובדות, ואחוז האבטלה עומד בערך על אותה רמה אפסית, או כמעט אפסית, כמו בישראל.

הייתי רוצה לצטט מתוך חוברת בשם — "אלה מול אלה", שנכתבה בידי אורי שטנדל. נעשה בה נסיון לחקור ולהשוות שלושה זוגות של כפרים ערביים, כשכל זוג היה בערך באותה רמה ובאותו גודל ב-1947. המחבר מתאר מה התרחש במשך עשרים שנה, מ-1947 עד 1967, באיו מידה היתה ההתפתחות שונה בישראל מאשר תחת השלטון הירדני. הכפרים הם משני צידי הקו הירוק. המחבר השווה את הכפר טובאס, שמנה 5,900 תושבים בסוף 1946, עם טייבה בעלת אוכלוסיה של 4,600 תושבים; את ענבתא, על 3,400 תושביה, עם בקעה אל גרביה שבו התגוררו 2,400 נפש; ואת עלאר עם קאלאנסווה — בני 1,600 ו-1,700 תושבים. ההשוואה מאלפת ביותר. מההשוואה בין טייבא וטובאס אקרא קטע הדן בתחום החברתי, וקטע העוסק בתחום הכלכלי:

"מרכז רפואי קיים בטייבה ושתי מרפאות משוכללות משרתות את תושביה. רופאים ישראלים עומדים לרשותם, מצוידים היטב, נכונים לכל קריאת עזרה. 'טיפת חלב' מסיעת לאמהות לשמור על בריאות תינוקותיהן לאחר לידתן. נשות טייבה יולדות בבית"ח האזורי הסמוך לכפר".

זאת טייבה ב-1967.

"בטובאס (ב-1967) מרפאה אחת. קשה לזהות יעודה, אף כשמתקרבים אליה. רק פעם אחת בשבוע מבקר בה הרופא... לעיתים מונע העדרו החשת עזרה דחופה, ועקומת התמותה הופכת בשל כך תלולה יותר, בעיקר בקרב התינוקות. אין בית יולדות בטובאס, אף בכפרים סביב... רוב רובן של נשות הכפרים בגדה יולדות בבית, עם מיילדת או בלעדיה... קיימת בטובאס בתחנה לאם ולילד, אך היא דלה בצידה וסגורה רוב הזמן".

"טובאס הוא ישוב חקלאי מובהק, מבוסס על גידולי בעל ומרעה. שטחי השלחין מצומצמים בגלל העדר רשת השקאה מפותחת... שיטות העיבודים נחשלות... עם זאת ניכרת מגמת פיתוח המשק וגיוון ענפיו. דומה כי אף ההכנסה עולה טיפין-טיפין".

ומה בטייבה הישראלית ?

"נשלמו שרותי התשתית לפני שנים אחדות (כלומר, במשך שנות ה-60. מ"ז) כאן פועם קצב התפתחות אחד והוא הולך וגובר. מבנה החקלאות בטייבה נשתנה בתכלית מאז קום המדינה ועד היום, בכוח תהליכים משולבים זה בזה :

(1) מעבר מזורו למשק שלחין תוך כדי התרחבות מהירה של מערכת ההשקיה; בשלהי שנת 1946 היו בכפר 5 בארות, שתפוקתן הכוללת היתה כ-400 קוב לשנה. כבר ב-1960 הגיע מספר הבארות ל-12 והתפוקה עלתה עד שני מיליון קוב מיס בשנה. רשת הצינורות התפשטה והסתעפה.

(2) ההשקאה סיעצה לעליה תלולה בשיעור היבולים והרחבת האפשרויות לגיוון הגידולים. נוצר כר נרחב לגידולים אחדים על אותה כברת קרקע או גידולי ביניים משולבים בחלקה אחת. ניכרת מגמת הרחבתם של עצי פרי נשירים... שהכנסתם גבוהה".

אביא עוד דוגמה מעניינת : מה היה מספר המקררים החשמליים, מכשירי הרדיו ומכוונות הכביסה בגדה המערבית, על עריה השונות, בהשוואה לנעשה בכפרים הערביים בישראל ? בגדה המערבית היה אחוז מחזיקי מקררים חשמליים כ-1½% ; בקרב ערביי ישראל הוא הגיע ל-8%. הנתונים לגבי מכשירי רדיו הם : 30% מול 79% ; ולגבי מכוונות כביסה — 1½% מול 3½%. סבורני שמספרים אלה אומרים הרבה.

גם מדיניות הגשרים הפתוחים מבטאת את רצוננו לקירוב לבבות.

אם רוצים אנו באמת לקדם את ענין השלום, אנחנו תייבים ללמוד היטב את בעיית הפליטים. לפני שאדון בנרשא מסובך זה, אגדיר את המושג פליט ואנסה לקבוע את מספר הפליטים. אינני בא לפתור את הבעייה, אלא לתארה במקצת.

יש הערכות שונות — של סו"ת ושלנו — לגבי מספר הפליטים. סו"ת קבעה שמספר הפליטים הוא 1,425,000. אנחנו טוענים שמספר הפליטים מגיע למיליון, ואפילו לפחות מזה. מספר הפליטים במחנות, לפי סו"ת, הוא 1,560,000 אך מזה רק 440,000 הם פליטים מ-1948 (מדובר בכל מחנות הפליטים בכל ארצות ערב). במחנות פליטים יושבים גם אנשים שאינם פליטים, וזה ההסבר לכך שמספרם כה גדול לפי סו"ת, לעומת האומדן שלנו. אני מציין מספרים כדי שנדע מה גדול הבעייה, ומה מקור הסתירות כאשר משתמשים במונחים שונים. "דרי מחנות" ו"פליטים" הם מושגים שונים לגמרי. מספר המחנות כיום הוא 55, ומתוך זה 10 מחנות מאוכלסים בעקורי 1967.

כשאנו דנים בפליטים, אנו צריכים לדון בראש וראשונה בבעיית הפיצויים לפליטי ערב. יש יכוח אם צריך לשלם פיצויים אישיים או פיצויים גלובליים, דהיינו, פיצוי אישי לכל פליט, בהתאם לרכוש שהשאר, או פיצויי כולל, שיתבסס על המספר הכולל של כל פליטי ערב. בהקשר זה צריך להביא בתשבון שאם ישלמו את הפיצויים באופן אישי, הרי שיהיו אנשים שיקבלו סכום גדול, ויהיו כאלה שלא יקבלו מאומה, או מעט מאד. כשדנים בפיצויים יש גם לקחת בתשבון את הפיצויים המגיעים ליהודים שברחו מארצות ערב והשאירו רכוש בארצות מוצאם. אם כן, קיימת בעיית פיצויים ברוטו ונטו. הבעייה היא כיצד לקבוע את גובה סכום הפיצויים ולמי הם מגיעים, וכמו-כן, את ערך הסכומים כפי שהיה אז, ולא כיום.

נשאלת השאלה אם הפיצויים יכולים בכלל לפתור את בעיית הפליטים. נדמה לי שהתשובה היא שלילית. אם אנו רוצים לפתור את בעיית הפליטים, יש לרכז את מירב המאמצים בישובם מחדש ובשיקומם הכלכלי והחברתי. רצוי, לדעתי, לחתור לפתרון משולב של תשלום פיצויים ושל פיתוח אזורי קליטה ושיקום בעת ובעונה אחת.

יש לערוך תכניות פיתוח מקיפות, מבחינה פיזית-ביצועית ומבחינה כספית. את התוכנית חייבות להכין המדינות שיקלטו את הפליטים. אין הרבה הגיון בכך שאנו נכין למדינות אחרות תכניות כאלה. אך היה רצוי להכין את התוכנית לאלתר, כך שאם נגיע להסדר שלום, ניתן יהיה לגשת בהקדם להסדר בעיית הפליטים.

אך גם בכך לא די. אנו חייבים לגבש לעצמנו גישה עקרונית. כיצד — תוך כדי תהליך הפיתוח — נפתור את בעיית הפליטים. כאן מסתמנות שתי גישות שונות: יש הסוברים שיש להקים ישובי פליטים מיוחדים, להכין תוכנית לפיתוח ישובים אלה ולקלוט את הפליטים באותם מקומות. אני סבור שנסיונונו מזכיה את ההפך. נראה לי, שמזה שעשינו בישראל, וגם מה שעשינו בשנים האחרונות בשטחים המוחזקים, מוכיח שהפתרון צריך להיות משולב — כלכלי וחברתי גם יחד. דהיינו, לא זו בלבד שיש להעלות את רמת חייהם של אותם פליטים, אלא חייבים לשלבם ולמזגם באוכלוסיה הקיימת, כך שהקליטה לא תהיה רק כלכלית אלא גם חברתית. אחרת, הם ישאו תמיד את חותם הפליטים. אם נרצה לשלבם באוכלוסיה, יהיה עלינו לנהוג בהם כפי שנהגנו ב־40,000 הפליטים מ־1948. בשטחים המוחזקים, לא רק שביצענו עבודות פיתוח, אלא אף העלנו את רמת החיים, וכך מסוגלת הכלכלה המקומית בעצמה לספק תעסוקה נוספת, ולתרום לקליטה מאוזנת ויסודית.

היה אם ארץ ערבית כלשהי תהיה נכונה לחתום אתנו על חוזה שלום — הרי לעניינו אין צורך שכל מדינות ערב תחתומנה על חוזה שלום באותו זמן — ותסכים לקלוט את הפליטים היושבים בה קליטת קבע, ברור שבאותה מדינה תתפתח תנופת השקעה ותנופת פעילות כלכלית נרחבת. אנשים יימשכו לאותה מדינה, יבקשו להשקיע שם, ופיתוחה יהיה מואץ ומוזרוז עוד יותר, לדעתי, כדאי למדינה להיות אזור קולט, כי במדינה זו תעלה רמת החיים בקצב מהיר.

מובן, שדבר זה לא ניתן לביצוע ללא תכנית מימון מקיפה. בתכנית כזאת לא תוכל ישראל לשאת בגפה, והיא צריכה להתבסס על שיתוף פעולה בינלאומי ועל מוסדות בינלאומיים, על המעצמות הגדולות, על ארצות ערב ועל ישראל. השתתפותה של ישראל חייבת להתבסס על ההיקף נטו של הפיצויים שיהיה עלינו לשלם, בהתחשב במה שמגיע ליהודים יוצאי ארצות ערב. אני מקוה שבאמצעות קרן בינלאומית אפשר יהיה לגייס את הסכומים הניכרים מאד הדרושים לשם ביצוע תוכניות הפיתוח, וגם לבחון את התכניות שיוגשו על ידי מדינות ערב לשם פיתוח אזור זה או אחר.

ניתן לעשות הרבה עוד בטרם נגיע לחוזה שלום. נדמה לי שגיבוש הנושא ועריכת מחקרים בתחום זה גם אצלנו וגם בארצות ערב יכולים לא רק לסייע לפתרון הבעיה כאשר הדבר יהיה אקטואלי, אלא גם לקדם את השלום עצמו, שכן הם ימחישו לכולנו את משמעות השלום לגבי האזור כולו.

עד כה דיברתי בשמי. אני רוצה להוסיף כמה מילים בשם בנק ישראל. לכבודו של מר דוד הורוביץ, החליט בנק ישראל להשתתף בסך 100,000 ל"י בביצוע מחקר שכבר החלו לעסוק בו במכון הורוביץ, על ההשלכות הכלכליות של השלום במזרח התיכון. אני מקווה שהמחקר יעסוק באותם נושאים שדנתי בהם.

נספח

מספר הפליטים

בשנת 1970 ציינה סס"ת שמספר הפליטים הם 1,425,000, ומתוכם גילאי 19 ומעלה (היינו: כאלה שחיו בשטח ישראל לפני יוני 1949) — כ-580,000. הערכות ישראליות לגבי מספר הפליטים כיום הן גמוכות מזה של סס"ת: בין 1,050,000 ל-1,100,000 גפש.

מתוך ההערכה המנופחת של סס"ת, כ-560,000 חיו במחנות פליטים, מתוך אלה 440,000 פליטים "מקוריים" ו-120,000 עקורי שנת 1967.

מספר מחנות הפליטים כיום הוא 55, ומתוכם 10 מחנות חירום לעקורי 1967.

ההתחלקות הגיאוגרפית של דרי המחנות היא כדלקמן:

<u>לפי מפקד</u>	<u>לפי סס"ת</u>	
178,800	198,900	רצועת עזה
57,800	73,100	גדה מערבית
	209,800	גדה מזרחית
	134,000	סוריה ולבנון
	615,800	סך הכול
	56,700	בתוך אלה דרי מחנות שאינם פליטים.
	559,100	סך כל פליטים

תמצית הרצאתו של מר דוד הורוביץ, יו"ר הועדה והמועצה המייצעת של בנק ישראל, בכנס החגיגי של מועצת מכון הורוביץ (מיום 1 בדצמבר 1971)

תעלומת הצמיחה הכלכלית בישראל

מדינה ששטחה 13 אלף קמ"ר, ששליש מאלה אדמות מדבר וגבעות צחיחות; מדינה שבה קיים מחסור מוחלט באוצרות טבע וכמות המים שבה מוגבלת, מדינה השרויה בתנאים גיאופוליטיים קשים והכפילה את אוכלוסייתה פי ארבעה בשני עשורים — מדינה זו, ישראל, השיגה גידול בתוצר הלאומי הגולמי הריאלי בשעור 10 אחוזים לשנה מאז שקמה; ובמשך שני עשורים גדל התוצר הלאומי הגולמי הריאלי שלה פי שבעה. רמת החיים והצריכה הפרטית לנפש גדלו פי שניים וחצי באותה תקופה. הייצור התקלאי עלה לרמה כזאת, שעתה הוא מספק 85 אחוזים מצרכי האוכלוסייה שגדלה, בינתיים, במידה ניכרת. יתר על כן, התקלאות הישראלית השיגה את שיעור הגידול המהיר ביותר בעולם, ובכמה ענפי משנה הושגו שיאים עולמיים ביבולים. יצוא הסחורות והשירותים גדל מ-46 מיליון דולר ב-1950 ל-1,700 מיליון דולר ב-1971. כוח העבודה גדל פי שלושה, ובעוד הייצור התקלאי גדל יותר מפי שמונה במשך תקופה זו — קטן חלקם של המועסקים בתקלאות בכלל כוח העבודה מ-17 אחוזים ל-10. הפריון לעובד במשק כולו עלה בשיעור 4.5 אחוזים לשנה. תהליך התיעוש הביא לכך שחלקם של המועסקים בחרושת גדל ל-26 אחוזים מכלל כוח העבודה. היצוא מהטווח 29 אחוזים מהתוצר הלאומי הגולמי, ו-90 אחוזים מכלל היצוא הם מוצרי תעשייה ושירותים, ו-10 אחוזים בלבד הם מוצרי תקלאות. זוהי רשימה מרשימה של צמיחה והתקדמות — זוהי הוכחה שניתן לעמוד באתגר הפיתוח.

משלחת מטעם הבנק העולמי, שעשתה כאן שבועות אחדים באוקטובר ובנובמבר 1968, קבעה את הדברים שלהלן ביחס למשק הישראלי:

"הישגי המשק הישראלי בעבר ראויים לציון. על אף מכשולים חמורים, כמו מחסור תמור של אוצרות טבע, שכנים אויבים והצורך לספק מגורים וצרכים אחרים לזרם גדול של עולים — גדל התוצר הלאומי הגולמי מאז 1956 ב-10 אחוזים, בממוצע שנתי, בעוד התוצר לנפש גדל ב-5 אחוזים בממוצע. הישגים אלה היו בעיקרם תוצאה של שני גורמים: אוכלוסייה בעלת יכולת ונכונות שיש לה בסיס רחב של השכלה ופעלתנות, שהוכיחה את יכולת להתגבר על הבעיות הכרוכות בפיתוח הכלכלי בתושייה רבה; וזרם רצוף של יבוא הון גדול יחסית, בעיקר מתרומות מיהודים אמריקניים ומשילומים מגרמניה המערבית. "הגם הכלכלי" הישראלי לא היה מתרחש אלמלא נתקיימו שני גורמי הצמיחה הללו: מיזמנות אנושית והון מבתוך".

אכן, על אף הגסיבות הבלתי שגרתיות, תהיה תועלת רבה בניחוח ההתקדמות הכלכלית בישראל בשני העשורים האחרונים, כמקרה העשוי להצדיק הכללות כלכליות תקפות וכמה ומסקנות תיאורתיות אוניברסליות ביחס לתנאים הדרושים לצמיחה כלכלית מהירה.

ניתוח ההשפעה של מיגוון הגורמים הפנימיים והחיצוניים שפעלו על המשק הישראלי מעלה שאלה נוקבת: אלו הם הגורמים שגרמו לשגשוג הניכר בשני העשורים? נראה, שזה שתרם את הרוב לקיומם של תנאי גיאות ולרציפותם — פרט להפסקה קצרה של שנתיים — היה הגידול המתמשך בביקוש שבא בעקבות זרם העלייה ארצה ויבוא ההון. לביקוש האפקטיבי לא היה סיכוי לדעוך, שכן הוא שב ונתמך מחדש בכל פעם בעזרת סיוע מתוו"ל. יבוא ההון מימן לא רק השקעות, אלא גם, ובמידה לא מעטה, את הצריכה. אכן, פיגר הייצור מאחורי כוח הקנייה. הביקוש היה מבחינה מסויימת, פונקציה של הכוחות הפנימיים, שנוצרו ע"י התחלקות ההכנסות, הנטייה לצרוך וההשקעות. אולם, הוא היה, ואפילו יותר, פונקציה של הכוחות החיצוניים. לכל הדעות, לא שבו הנסיבות יוצאות הדופן של ישראל ונוצרו מחדש בשום מקום אחר, כך שניתן יהיה לבדוק את התקפות של מסקנה זו; אולם שני עשורים של צמיחה כלכלית גותנים למסקנה זו תוקף שאינו נופל מנסיון נוסף. ההשפעה האינפלציונית של הורמת כוח קנייה חדש מחוץ לארץ וממדי ההשקעות, אכן היתה דומה לתוצאות של עבודות ציבוריות יוזמות ועבודות דחק בארצות אחרות. אולם חיוניותו של הביקוש לא הושגה בישראל באמצעות תכנון. זו היתה תוצאה ספונטנית מהעברות גורמים כלכליים בעלי עוצמה ממקום אחד למשנהו בגלל גורמים שבחלקם הם לא כלכליים.

היתה זו העלייה ההמונית שחוללה את מגמת ההתרחבות הפתאומית של הביקוש ואת זרימת ההון והתפורותו דרך פעילות הבנייה, והיא אשר סיפקה את התמריץ והתנופה לכינון מערך ייצור על בסיס צינורות שיוק חדשים; ולפיכך היא אשר הוניקה את הגידול הדינמי של המשק.

ברי, שברוב הארצות הנחשלות, הגידול הדמוגרפי המהיר בולם צמיחה כלכלית מהירה, והוא מהווה מכשול לעלייה ברמת החיים. לפיכך אם גידול האוכלוסין אמור להיות גורם ממריץ בצמיחה כלכלית, דרושה פריצה יחודית, שתושפע על ידי זרם מסיבי של הון, זמינות של כשרונות ויזמה ויכולת מוסדית. אחרת אין לאוכלוסייה הגדלה במהירות השפעה חיובית על הצמיחה הכלכלית. העברת אוכלוסין (טרנספלנטציה) יוצרת את השוק הפנימי המאפשר משק מגוון; ובאופן פרדוקסלי, יוצרת סוג של "ביקוש חיצוני" הנוצר על ידי ההשקעות. מוקדם עדיין להעריך את הצלחת הנסיון, אולם ניתן לקבוע כבר שהפילוסופיה מאחורי סבך הסתירות הוזה היא פרגמטית, היא פונקציה של התנאים שבהם שרויים המשק והחברה הישראלים, היוצרים תצורה סוציו-כלכלית חדשה המורכבת מיסודות מנוגדים בהתאמה ובהסתגלות ההדדיים שלהם.

הביקוש האפקטיבי חייב להיות התנאי הראשוני. השני — טכנולוגיה מודרנית המאפשרת דרגה של אי תלות באוצרות טבעיים. לאחר מכן דרוש הון ציבורי בהיקף שיאפשר לכונן תשתית, בפרט בהתחלה.

אולם, מן הראוי להבהיר, שאין התהליך יכול להימשך לבלי סוף. גורם מגביל שני הוא הגורם הדמוגרפי מבחינה אכותית: צריך שתהיה בו רמה גבוהה של מיומנות. גורם שלישי, חשוב במיוחד, הוא יבוא הון בקנה מידה נאות כדי להגדיל את כושר הייצור ולהעלות את הביקוש האפקטיבי הפנימי בהתחלה. הרביעי, הוא גידול יציב בפריזון, כך שהיצוא יוכל להיות בר תחרות בשוקי העולם. ברור, שעבור שווקים אלה חייב חלק ניכר של המשק לייצר אם יש להגיע לשיווי משקל במאזן התשלומים.

אין לכונן משק על פי העיקרון של "צאו והתפרנסו זה מזה", אולם, הניסיון שידג עד כה במשק הישראלי מלמד, שהעברת אוכלוסין, כפוף להסתייגויות רבות, יכולה להשיג תוצאות חיוביות רבות.

מושג זה מתבסס על כמה תנאים מקדמים :

1. קר-מיגרציה — זרמים סימולטניים של כוח אדם והון.
2. העברת אוכלוסין צריך שתהיה בממדים גדולים וכל אחד מזרמיה צריך להתרכז בתוך תקופה קצרה.
3. הסבה מקצועית, חומר אנושי ברמה גבוהה ודחף כלכלי מיוחד הינם חיוניים.
4. העברת אוכלוסין איננה יכולה לפתור באופן קבוע את בעיית הכלכלה המודרנית, אולם יש בה כדי לכונן שיווי משקל ארצי, שדי בו כדי להגדיל את המשק הקיים או להקים משק חדש.

בהעברת אוכלוסין כזו, הסתירות הגלומות בכלכלה המודרנית יגיעו לממדים שיקבעו על ידי צירוף של תנאים כלכליים ומטריאליים, אולם אין סיבה שבגללה, שעה שתהליך הגידול המהיר מסתיים, הם יהיו יותר מסובכים או בולטים בהשוואה למצב שבו לא היתה העברת אוכלוסין. אכן, מדינת ישראל ותושביה עומדים כנגד בעיות קשות — ההמראה לצמיחה כלכלית בעתיד שבו תצטמצם העזרה מבחוץ, השגת שיווי משקל במאזן התשלומים, ריסון אינפלציה, שונותו של המבנה הסוציו-כלכלי ההטרוגני והבידוד הגיאוגרפי-פוליטי. תוצאות המאמצים עשויות לאפשר להסיק מסקנות יותר אוניברסליות, שניתן ליישמן לצמיחה כלכלית מן הארועים שהשתקפו ביחידה לאומית קטנה זו, ישראל.